

G. HAUPT:

MILYEN MUNKÁSMOZGALOM-TÖRTÉNETRE VAN SZÜKSÉG? (Részlet)

Alig két évtizede a munkásmozgalom történetének kutatói alapvető változás szemtanúi lettek. Korunk társadalmi realitásai és erői kikényszerítették az addig semmibe vett és mellőzött, vagy megtagadott munkásmozgalom-történet elismerését. A munkásmozgalom története még az egyetem hermetikusan elzárt bástyáit is áttörte. Az Első Internacionálé centenáriumát most már nemzetközi konferencián ünnepelték, melyen az egyetemi intézetek megfigyelői is részt vettek. A munkásmozgalom történészei ezt az elismerés jelének tekintették, avagy a munkásmozgalom-történet tudományos felszen- telésének. „Azért ünnepeljük a Nemzetközi Munkásság Szövetségét, mert 100 év után ... története elérte az érettség fokát.”

Hivatalosan elismerték és garantálták a tudományos történeti kutatás kiválasztott körébe való bevételeit. A kutatók egy csoportja, — legnagyobb- részt fiatalok —, feladatul tűzte ki magának, hogy új munkamódszereket alakítson ki, feltérképezze a forrásokat, bibliográfiákat állítson össze, doku- mentumokat adjon ki, s monográfiákat írjon. Szakosodott intézeteket állí- tanak fel és sokasodnak a konferenciák. A kutatás területe egyre jobban ki- terjedt.

Az 1960-as évek óta a módszertani viták megkérdőjelezték a munkás- mozgalom történetéhez való közeledés tradicionális és konvencionális mód- ját. E.P. Thompson, Eric Hobsbawm, Rolande Treppe és Michelle Perrot főbb munkái, hogy csak a legfontosabb szerzőket említsük, kiszabadította az addig a politika- és ideológia-történet szűk keretei közé zárt munkásmoz- galom-történetet. Új orientációt szabtak a munkásmozgalom történetének, arra kényszerítve, hogy új történeti horizontokat nyisson meg és tágabb el- méleti témáknak adjon teret. Hangsúlyeltolódás következett be. Maga a problematika is változott. Most már a munkásmozgalom története és a tár- sadalomtörténet közti kapcsolattal büszkélkedhetünk. Röviden: a munkás- mozgalom-történet teljes átalakulás közepette megfiatalodott és újjáéledt.

Mindazonáltal a könyvek, cikkek, folyóiratok és egyetemi doktorátu-

sok virágzása ellenére, tagadhatatlanul gyengeség is érzékelhető. A következtetés világos: bár a munkásmozgalom története most már elméleti szaktárgy lett, helyzete mégis marginális. Az elméleti írásoknak emellett csak kis számú olvasója van a szervezett munkásság körében. Miközben tiszteletet vívott ki magának, elvesztette volna azokra gyakorolt vonzását, akiknek, épp tárgya folytán, szentelték? Avagy talán a munkásmozgalom lett közömbös saját múltjával szemben? Ha az ember Franciaország példája után ítél, a munkásmozgalom történetét tárgyaló munkák gyér terjesztése és korlátozott befogadásuk azok részéről, akiknek direkt érdekeltségük fűződne hozzá (mint pl. a munkás-szervezetek, aktivisták, a fiatalság) kétségkívül jelzi a problémát, – de ezek a jelzések nem elégségesek a kérdés megoldásához. A munkásmozgalom történetével szembeni érdektelenség, az azzal való megismerkedés hiánya, mind a szocialista, mind a kommunista aktivisták fiatal generációja részéről észlelhető, akik vagy tudatlanok mozgalmuk, valamint annak tradíciói és múltja vonatkozásában, vagy belefáradtak a szokásos ünnepi beszédekbe, s ez számos okból sajnálatra méltó. Gyakori annak hajthatatlan hangoztatása, hogy mennyire szükséges a gazdag múlt teljes élményanyagának (tapasztalatának) megértése, mivel az asszimilálja azokat, akik a munkásság szervezeteinek bástyái közé jutnak. De ezt a „múltba merülést” még mindig abszolút szükségesnek tartják vajon az aktivisták? Még mindig a „megélt és feljegyzett eseményekben” találják meg biztonságuk (bizonyosságuk?) alapjait?, – mint az előttük járó generáció, több, mint egy évszázadon keresztül?

A történész nem hagyhatja figyelmen kívül ezt a realitást. Ez teszi szükségessé a munkásmozgalom történetének új koncepcióját kialakító vitatott kérdések feltevését s azt, hogy új szempontok figyelembevételével közelítsék meg, annak érdekében, hogy a munkásmozgalom történetét a történelem egészébe integrálhassák; – ahogyan arra Lucien Febvre szavai utalnak: „a keresztutaknál, ahol az összes hatás egyesül és egymásba keveredik..., a társadalomban együttélő emberek tudatában”. Kinek írják ezt a történelmet? Mi a célja? Kit és mit szolgál a munkásmozgalommal kapcsolatban?

Kétféle válasz létezik, melyek teljességgel ellentmondanak egymásnak. Az első megkérdőjelezi a tradicionális munkásmozgalom-történetnek tudományos, elméleti, s ebből következő politikai korlátait; úgy, ahogy évtizedekig alkalmazták már, nem felel meg sem a – teljes újjászületés állapotában lévő – történettudomány követelményeinek, sem pedig az aktivisták új generációja érdeklődésének és orientációjának. Propagandaként még használható, de semmiképpen sem a valóság tudományaként. Az ilyen történelmi

feldolgozás elhalványult képeket továbbít csupán s a valódi problémákat elrejt; ezáltal semmiféle elméleti érdeklődés – bármelyik fajtájáról is szólnunk – nem tölt be többé agitáló funkciót. Szűkíti a munkások világának dimenzióit és merev keretek közé zárja azt. Figyelmét nem magára a munkásosztályra, hanem annak szervezeti és ideológiai képviselői szerveire, s elsősorban a párt vezető szervére irányítja.

A munkásmozgalom történetének ez a konvencionális koncepciója még mindig vezető helyet foglal el. Eddig még csak javították, de nem vizsgálták fölül, – s ez csupán kozmetikai sebészeti beavatkozásnak tekinthető. Ez a történelem, akár az aktivisták írják más aktivisták számára, vagy akadémikusok a kollégáik részére, mindkét esetben folyamatosan a „történelemnek ezoterikus változatát” produkálja. Bár visszautasítják, hogy ez a történelem csupán „felülről nézett” történelem legyen, még mindig a különböző – gyakran periférikus – szervezetek, vagy csoportok tanulmányozásának szentelik munkájukat, s olyan figyelmet s jelentőséget szentelnek ezeknek a részleteknek, ami csak a téma egészének jár ki. A munkásmozgalom történetének múltja ily módon pedáns részlet-tanulmányokban miniatürizálva nélkülöz minden fajta általános szemléletet, és elszigetelődik az összefüggésektől, s ezért csak igen mérsékelt érdeklődést tud felkelteni. Ezek a tanulmányok, többnyire a munkásmozgalom ügye híveinek igen kis körét, vagy a történelmi részletek kedvelőit érintik csupán.

A válaszok második fajtája ezzel szemben az elméleti történetírást s annak iskolás jellegét blamálják azáltal, hogy az aktivistákat elégedetlenné teszik a munkásmozgalom múltjával s tradícióival szemben. Így tehát a hivatásos történész jegyét hordozó minden fajta történetírást teljességében elvetnek, s elvárják, hogy a harcosok mondáihoz s a hősi, idealizált múlt régi öreg meséihez térjünk vissza. „Történelem? De mi a történelem? Bizonyára nem az a történelem, mely sterilizált, óvatosan mérlegelő, türelmesen vizsgálódó, milliméterre kicentizett s a magával, valamint forrásaival való szembeállítás miatt élettelené vált; semmiképpen sem az a történelem, ami azt követően maradt belőle, hogy a történészek „végeztek vele”. Nem! Olyan történelmet akarunk, mely az élet színeitől gazdag, melynek széles freskói a szenvedély tüzével égnek, s köztársasági (liberális?) szellemű, – élő képek kiáltó albumát akarjuk megírni, melyben vér, verejték, könnyek és puder mind összekeveredik. Ez már nem lehet többé problémák nélküli, nagybetűkkel írt történelem, annál inkább az általunk s az emberek sok generációja által átélt múlt története, akiknek reménye csupán illúzió volt, s akik mára csak

csalódást találtak álmaik végén. Ilyen szempontból nézve, a történelem az aktivisták napi társa marad.”

Ez a nem minden ésszerűséget nélkülöző szemlélet leleplezi mind az illúziókat, mind pedig a félreértéseket, vagy bizonyos alapvető kérdések csökönyös mellőzését. – Mindkét jelenség abból a funkcióból ered, melyet a munkásosztály szervezetei a történelemnek általában, s különösen a munkásmozgalomnak tulajdonítanak. A „hivatásos” történészek nyilván nem naívak. Írásaik ritkán érik el az aktivisták írásainak érzelmi hőfokát. Gyakran és kétségbeesetten utasítják vissza a népszerűsítést, de semmiképpen sem bűnösök a kutatásuk tárgya iránti határtalan szimpátia hiányában; valójában a népszerűsítéssel szembeni ellenérzésük miatt azonban gyakran nyílt ellenségeskedésre is sor kerül. A hivatásos történészek egyetemen tanult mesterségük tárgyát sokkal inkább azokkal az eszközökkel közelítik meg, amelyeket magukhoz illőnek tartanak, ahelyett, hogy közönséget keresnének a népszerűsítéssel, avagy az aktivisták közül. Van-e jogunk arra, hogy vádoljuk őket, vagy bűnbakká tegyük őket azzal az ürüggyel, hogy műveik nem felelnek meg az aktivisták történelmi érzékének? Nem azt kell-e inkább kérdeznünk, hogy mik is a történelmi tudatosság akadályai, hogyan hatnak, s hogyan küzdhetők le ezek az akadályok? – annak érdekében, hogy egy új fajta tudatosság s a múlt problémái iránti újszerű fogékonyság szülessen meg.

Az olyan kritikai elemzés, amely sem nem retorikus, sem az érzelmeknek nincs alávetve, hanem amely ehelyett a jelenségek eredetének megragadására törekszik, kettős kapcsolatot teremt. Mind a történetírást, mind pedig a kollektív emlékezetet össze kell kapcsolnia azzal a móddal, ahogyan a munkásmozgalom – illetve inkább azok a szervezetek, melyek képviselőtét igénylik – saját történetére utal, össze kell kapcsolnia azzal, hogy hogyan használták fel múltjukat s milyen politikai s ideológiai funkciót tulajdonítottak neki.

Annál is inkább ezt kell tennie, mert nem csak a munkásmozgalom történetéhez való közvetítés, hanem annak terjesztése és elfogadása is historiográfiai eredetétől és tradícióitól függ, de a munkásmozgalom történetének a mozgalomban betöltött szerepétől, ennek belső harcaitól, s változó céljainak realizálásától is. Így tehát szükséges, hogy a munkásosztály mozgalmanak történelmi reflexiói matrixát újrazsgáljuk annak érdekében, hogy megértsük korlátai mélyenfekvő okait, vagyis azt, hogy miért redukálták ideológiatörténetre, intézménytörténetre s a vezetők történetére, egy olyan hősi korszakot formálva így, amelyet állandóan az ideológiai „bajvívás” szükségletei szerint alakítottak.

Ebben a vonatkozásban a munkásmozgalom történetének viszontagságai gazdag jelentésűek. Olyan történelem ez, amit még ezután kell megírni. Önmagában is a mozgalom történetének szemléletét nyújtja, ami nem csak a múlt ideológiai harcai vagy az alapvető politikai határozatok megértésében nélkülözhetetlen, hanem mindenekelőtt azért kell ismerni, hogy a szocialista mozgalmak történelmének komplex dimenzióját megértsük, – ezekre utalunk a történelem által közvetített képekről ill. az általuk elrejtett valóságról szólva. A pártoknak és az Internacionálé történetének szentelt számos munka jóvoltából – amelyek közül néhány a hivatalos történelem pecsétjét viseli magán – egy bizonyos képet örökítettek meg, amelyet vég nélkül újra-restaurálnak, de ami mégis a harcoló munkások képéhez kötődik és a szociáldemokraták, kommunisták, anarchisták és szindikalisták önértékelése nehezen megharcolt vitáiból született meg. Ez a kép, másrésztől, a tudományos történetírás és viták segítségével, a zavaró valóság kiküszöbölésével, és a közös emlékezet lassú, de alapos megváltoztatásával jött létre, – fények és árnyékok lágy játéka révén a tények és szövegek manipulációjával alakították ki.

El kell ismerni ugyanis, hogy az elhallgatás és elrejtés – a „hatalom kedvelt módszere” –, mint a múlt kontrolljának mechanizmusa, nem volt és most sem tartozik az uralkodó osztályok monopóliumai közé. Csak az elhallgatás módszerei és a pártok által követett eszközök, amellyel úgymond a munkásosztály érdekeit képviselik, különböznek. Ezek a pártok – egymást követően – a társadalmi emlékezet szervezői lettek és gyakran a múlt tudata felett is egységes ellenőrzést gyakorolnak.